

**ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР
ЖУРНАЛИ**
6 ЖИЛД, 3 СОН

**ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ
ИССЛЕДОВАНИЙ**
ТОМ 6, НОМЕР 3

**JOURNAL OF LAW
RESEARCH**
VOLUME 6, ISSUE 3



Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
д.ю.н., проф.
(Doctor of Law, Professor)
Абдурасулова Қумринисо Раимқуловна

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
д.ю.н., доцент
(Doctor of Law, Associate professor)
Файзиев Шохруд Фармонович

Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали таҳририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет журнала Правовых исследований
Editorial Board Journal of Law research

12.00.01 - Давлат ва ҳуқуқ назарияси ва тарихи. Ҳуқуқий таълимотлар тарихи / Теория права и государства, История правовых учений / Theory of law and state, History of legal doctrines

ю. ф. д., проф. Ҳалимбой Бобоев
ю. ф. д., проф. Аҳмедшаева Мавлюда
ю. ф. д., проф. Муҳиддинова Фирюза
ю. ф. д., проф. Адилходжаева Сурайё
ю. ф. д., проф. Сатторов Абдуғаффор

Yosuke Shamoto (Japan)
д.ю.н., проф. Артур Гамбарян
(Республика Армения)

12.00.02 - Конституциявий ҳуқуқ. Маъмурий ҳуқуқ. Молия ва божхона ҳуқуқи / Конституционное право; административное право; финансовое право / Constitutional Law; administrative law; financial right

ю. ф. д. Гулчехра Маликова
ю. ф. д. Хусанов Озод
ю. ф. н. Хван Леонид Борисович
ю. ф. д. Силиманова Светлана

Sung Un Lee (South Korea)
д.ю.н., доц. Пешкова Христина Вячеславовна
(Российская Федерация)

12.00.03 - Фуқаролик ҳуқуқи. Тадбиркорлик ҳуқуқи. Оила ҳуқуқи. Халқаро хусусий ҳуқуқ / Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право / Civil law; Business law; family law; Private international law

юримқ фанлар доктори, профессор
Ўзбекистон Республикасида хизмат
кўрсатган юрист Оқюлов Омонбой,
Рузиев Рустам, Рузиназаров Шухрат,
Шомухамедова Замира, Баратов
Миродил, Бобокул Тошев

Dr. Ahmad Issa Altweissi (Jordan)

12.00.04 - Фуқаролик процессуал ҳуқуқи. Хўжалик процессуал ҳуқуқи. Ҳакамлик жараёни ва медиация / Гражданское процессуальное право; хозяйственное процессуальное право, арбитражный процесс и медиация / Civil Procedure Law; Economic procedural law, arbitration process and mediation

юримқ фанлар доктори, профессор,
Ўзбекистон Республикасида хизмат
кўрсатган юрист Эсанова Замира
Нормуродовна, Мамасидиқов Музаффар

Jason A. Cantone Federal court center (USA)

12.00.05 - Меҳнат ҳуқуқи. Ижтимоий таъминот ҳуқуқи / Трудовое право; право социального обеспечения / The Labor law; Social security law

ю.ф.д., проф. Усманова Муборак Акмалхановна
ю.ф.н., доц. Гасанов Михаил Юриевич
ю.ф.н., доц. Сатторова Гулноза
ю.ф.н., доц. Муродова Гулнора

д.ю.н., проф. Денисов Глеб
(Российская Федерация)

12.00.06 - Табиий ресурслар ҳуқуқи. Аграр ҳуқуқ. Экологик ҳуқуқ / Природоресурсное право; аграрное право; экологическое право / Natural resource law; Agrarian law; Environmental law

Ю.ф.д., проф. Файзиев Шухрат Хасанович,
Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган
юрист ю.ф.н, доц. Скрипников Николай
Кузмич, ю.ф.д., проф. Усмонов Муҳаммади
Бахридинович, ю.ф.д., проф. Холмўминов
Жума, ю.ф.д., проф. Жўраев Юлдаш
Ачилович

Долгополов Кирилл Андреевич
(Российская Федерация)

**12.00.07 - Суд ҳокимияти. Прокурор назорати. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолиятини ташкил этиш.
Адвокатура / Судебная власть. Прокурорский надзор. Организация правоохранительной
деятельности. Адвокатура / The judicial authority. Prosecutor supervision. Organization of law
enforcement activities. Advocacy**

Ю.ф.д., проф. Пўлатов Бахтиёр Халилович,
Ю.ф.д. Саломов Баҳром Саломович,
ю.ф.д., проф. Салаев Нодирбек Сапарбаевич
(Тошкент давлат юридик университети)

James B. Eaglin Федерал суд Маркази (АҚШ)
д.ю.н., проф. Кайрат Осмоналиев (Қирғизистон
Республикаси) к.ю.н., доц. Сергей Шошин
(Российская Федерация), д.ю.н., проф. Алексей
Кибальник (Российская Федерация), д.ю.н., проф.
Кудрявцев Владислав Леонидович (Российская
Федерация)

**12.00.08 - Жиноят ҳуқуқи. Криминология. Жиноят-ижроия ҳуқуқи /
Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право /
Criminal law and criminology; Criminally-executive law**

Ю.ф.д., проф. Кабулов Рустам, Ўзбекистон
Республикасида хизмат кўрсатган юрист,
ю.ф.д., проф., Рустамбаев Мирзаюсуп
Ҳакимович, ю.ф.д., проф. Ражабова Мавжуда
Абдуллаевна, ю.ф.д., проф. Зуфаров Рустам
Ахмедович, ю.ф.д., проф. Тахиров Фарход,
ю.ф.д., проф. Исмоилов Исомиддин,

Matthew Light (Canada), проф. Юлдошев Рифат
Раҳмаджонович (Республика Таджикистан),
д.ю.н., проф. Елене Антонян Александровна
(Российская Федерация), д.ю.н., проф.
Джансараева Рима Ернатовна (Республика
Казахстан), Кирил (Российская Федерация)

**12.00.09 - Жиноят процесси. Криминалистика. тезкор-қидирув ҳуқуқ ва суд экспертизаси /
Уголовный процесс, криминалистика, оперативно-розыскное право и судебная экспертиза / Criminal
procedure, criminalistics, operative-search law and judicial examination**

Ю.ф.д., проф. Иноғомжоновна Зумратхон
Фатхуллаевна, ю.ф.д., проф. Пўлатов Юрий
Сайфиевич, ю.ф.д. Мухиддинов Фахриддин,
ю.ф.д., проф. Тўлаганова Гулчехра Заҳитовна,
ю.ф.д. Миразов Даврон

Kevin Curtin (USA), Jurgen Maurer (Germany),
д.ю.н., проф. Стойко Николай Геннадьевич
(Российская Федерация), Проф. Рыжаков
Александр Петрович (Российская Федерация),
д.ю.н., проф. Зайниддин Искандаров (Республика
Таджикистан), Проф. Сергей Пен (Республика
Казахстан), доц. Алексей Пурс (Республика
Беларусь)

12.00.10 - Халқаро ҳуқуқ / Международное право / International law

ю.ф.д., проф. Исмоилов Баходир,
ю.ф.д., проф. Маткаримов Гулчехра,
ю.ф.д., проф. Юлдашева Говхержан

Alexander Trunk (Germany)

Мусаххих: Нурмуҳаммад Ҳамидов

Дазайн - саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

1. Гаипов Равшан Абдужалилович ЖАМОАТ ТАРТИБИ ВА ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ БУГУНГИ КУННИНГ ДОЛЗАРБ ВАЗИФАСИ.....	5
2. Хамдамова Фируза Уразалиевна ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИЗБИРАТЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА МЕЖДУНАРОДНЫМ СТАНДАРТАМ (ЗАРУБЕЖНЫЙ И НАЦИОНАЛЬНЫЙ ОПЫТ).....	13
3. Сайдуллаев Шахзод Алиханович, Рустамов Рустамбой Қувандиқ ўғли ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ ВА ЭРКИНЛИКЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ.....	21
4. Сайдивалиева Хуршида Ходжиакбаровна, Алимов Аброр Алишерович НАУЧНО-ТЕОРИТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВНЕДРЕНИЯ СОЦИАЛЬНОГО КОНТРАКТА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН.....	29
5. Ярашев Бобомурод Чалгашевич МЕҲНАТ МУНОСАБАТЛАРИНИ ЛОКАЛ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ.....	38
6. Зиядуллаев Махмуджон Джуракулович ФУҚАРОЛАРНИ ИЖТИМОЙ ҲИМОЯ ҚИЛИШДА ДАВЛАТ ПЕНСИЯ ТАЪМИНОТИНИНГ ЎРНИ.....	45
7. Джураев Ихтиёр Бахтиёрлович ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАРДА ТАЪЛИМ ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИК, УНИ ИЖРОСИНИ ТАЪМИНЛАШ ВА НАЗОРАТ ҚИЛИШ МЕХАНИЗМЛАРИ.....	53
8. Мирзаев Жаҳонгир Умирзоқович ТАЛОНЧИЛИК ЖИНОЯТИНИ ОЛДИНИ ОЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ.....	61
9. Марданов Жасурбек Ҳусниддин ўғли СОЛИҚЛАР ЁКИ БОШҚА МАЖБУРИЙ ТЎЛОВЛАРНИ ТЎЛАШДАН БЎЙИН ТОВЛАШ ЖИНОЯТИНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШДА ТЕРГОВНИ ТАШКИЛ ЭТИШ НАЗАРИЯЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.....	68
10. Шодиев Ғулом Махамматович РЕАБИЛИТАЦИЯ ТУШУНЧАСИ: ПАЙДО БЎЛИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ.....	76
11. Тулаганова Гулчехра Захитовна, Таджибаева Альбина Юлдашбаевна СУДЬЯЛАРНИНГ ЧИНАКАМ МУСТАҚИЛЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ КАФОЛАТИ.....	84
12. Туйчиев Абдулло Орипович ЎЗЛАШТИРИШ ЁКИ РАСТРАТА ЙЎЛИ БИЛАН ТАЛОН-ТАРОЖ ҚИЛИШ ЖИНОЯТИНИНГ КРИМИНАЛИСТИК ХУСУСИЯТЛАРИ.....	93

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ JOURNAL OF LAW RESEARCH

**12.00.07-СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ. ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР. ОРГАНИЗАЦИЯ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. АДВОКАТУРА**

Джураев Ихтиёр Бахтиёрович,
Тошкент давлат юридик университетининг
Ихтисослаштирилган филиали директори ўринбосари,
Юридик фанлар номзоди, доцент
E-mail: djurayev@sbtsul.uz

**ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАРДА ТАЪЛИМ ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИК, УНИ
ИЖРОСИНИ ТАЪМИНЛАШ ВА НАЗОРАТ ҚИЛИШ МЕХАНИЗМЛАРИ**

For citation: Djuraev Ikhtiyor Bakhtiyorovich. LEGISLATION ON EDUCATION IN FOREIGN COUNTRIES, ENSURING ITS IMPLEMENTATION AND CONTROL. Journal of Law Research. 2021, vol. 6, issue 3, pp. 53-60



<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2021-3-7>

АННОТАЦИЯ

Мақолада хорижий давлатларда таълим тўғрисидаги қонунчилик, таълимнинг сифатини таъминлашга хизмат қилувчи омиллар, олий таълим муассасаларида қонунчилик ижроси устидан назорат прокурор назорати предмети ҳисобланмайдиган хорижий давлатларда мазкур йўналишдаги назорат фаолиятини амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари, олий таълим муассасаларида қонунчилик ижросини таъминлаш ва назорат қилиш механизмларига оид масалалар илмий таҳлил қилинган ҳамда бу борада тегишли таклифлар илгари сурилган.

Калит сўзлар: таълим тўғрисидаги қонунчилик, прокурор назорати, фуқароларни таълим олишга бўлган ҳуқуқлари, халқаро амалиёт, қонунчиликни такомиллаштириш, қафолат, самарадорлик ва сифат, инновацион салоҳият, академик мустақиллик, коррупцияга қарши курашиш, халқаро баҳолаш ташкилоти, махсус ваколатли орган.

Джураев Ихтиёр Бахтиёрович,
Заместитель директора Специализированного филиала
Ташкентского государственного юридического университета,
Кандидат юридических наук, доцент
E-mail: djurayev@sbtsul.uz

**ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО ОБ ОБРАЗОВАНИИ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ,
МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЕГО ИСПОЛНЕНИЯ И НАДЗОРА**

АННОТАЦИЯ

В статье научно проанализированы вопросы, связанные с законодательством об образовании в зарубежных странах, факторами, способствующими обеспечению качества образования, специфическими особенностями надзорной деятельности в этом направлении в зарубежных странах, где надзор за исполнением законодательства в высших учебных заведениях не является предметом прокурорского надзора, обеспечением и надзором за исполнением законодательства в высших учебных заведениях и в этой связи выдвинуты соответствующие предложения.

Ключевые слова: законодательство об образовании, прокурорский надзор, права граждан на получение образования, международная практика, совершенствование законодательства, гарантия, эффективность и качество, инновационный потенциал, академическая независимость, борьба с коррупцией, международная оценочная организация, специально уполномоченный орган.

Djuraev Ikhtiyor Bakhtiyorovich,
Deputy Director of Specialized branch
Tashkent State University of Law,
E-mail: djurayev@sbtsul.uz

LEGISLATION ON EDUCATION IN FOREIGN COUNTRIES, MECHANISMS FOR ENSURING ITS IMPLEMENTATION AND SUPERVISION

ANNOTATION

The article scientifically analyzes the issues related to the legislation on education in foreign countries, factors contributing to ensuring the quality of education, the specific features of supervisory activities in this direction in foreign countries, where supervision of the implementation of legislation in higher educational institutions is not the subject of prosecutorial supervision, ensuring and supervising the implementation of legislation in higher educational institutions and in this regard, relevant proposals have been put forward.

Keywords: legislation on education, prosecutor's supervision, citizens' rights to receive education, international practice, improvement of legislation, guarantee, efficiency and quality, innovation potential, academic independence, fight against corruption, international assessment organization, specially authorized body.

Хорижий давлатларда таълим тўғрисидаги қонунчилик таҳлили шуни кўрсатадики, аксарият хорижий мамлакатларда таълим соҳасига оид ижтимоий муносабатлар тўғридан-тўғри ягона ва унификациялашган қонун ҳужжати асосида тартибга солинади. Хусусан, Россия Федерациясининг 2012 йил 29 декабрдаги «Россия Федерациясида таълим тўғрисида»ги қонуни [1], Қозоғистон Республикасининг 2007 йил 27 июлдаги «Таълим тўғрисида»ги қонуни [2], Арманистон Республикасининг 1999 йил 8 майдаги «Таълим тўғрисида»ги қонуни [3] кабиларни мисол сифатида келтириш мумкин.

Таълим тўғрисидаги қонунчиликни такомиллаштириш борасида тадқиқот ишларини олиб борган олимларнинг қарашларида бу борада амалда бўлган назоратнинг халқаро амалиётини илмий-назарий жиҳатдан ёритиб берганлигини кўришимиз мумкин.

В.Сенашенко, Г.Ткачининг фикрича, «Маълумки, самарадорлик ва сифат таълим соҳасининг ижтимоий-иқтисодий аҳамиятини баҳолашнинг асосий ўлчамлари ҳисобланади. Аммо, агар самарадорлик одатда иқтисодий ёки бошқарув тоифаси сифатида қараладиган бўлса, унда таълимнинг иқтисодий, ижтимоий, маданий жиҳатлари билан бир қаторда сифат тушунчаси таълим фаолиятининг ҳар томонлама ажралмас характеристикаси, унинг натижалари сифатида қабул қилинади» [4].

Шундай бўлса-да, ушбу олимларнинг таълимнинг сифатига эришиш борасида қарашлари мукамал эмас, чунки таълимнинг сифати нафақат иқтисодий, ижтимоий,

маданий жиҳатлар, балки таълимнинг сифатини таъминлашнинг муҳим кафолати, яъни таълим тўғрисидаги қонунлар ижросини таъминлаш механизмига ҳам бевосита боғлиқ.

Е.Г. Маркинанинг қайд этишича, «Таълим бугунги кунда табиий заҳира, техника ва ишчи кучига қараганда анча муҳим манба бўлиб хизмат қилади, зеро таълим натижаларини биргаликда белгилайдиган иштирокчилар сонининг кўплиги сабабли, таълим бозорлари хизматлар ёки товарлар бозорларига қараганда анча мураккаб жараёни ташкил этади. Шу ўринда қадимги Хитой нақлларидаги фикр билан кўшилиш ўта муҳим: «Донишманддан фавқуллоҳда вазиятда нимани қурбон қилиш мумкинлиги сўрашганда, у қуйидагича жавоб қилган экан: армия, иқтисодий салоҳиятни қурбон қилиш мумкин, аммо таълим бундан мустаснодир» [5].

А.В. Белоцерковскийнинг таъкидлашича, «Шахснинг меҳнат бозоридаги рақобатбардошлиги унинг таълим даражаси ва сифатига бевосита боғлиқлиги тўғрисида ҳеч қандай баҳслашиши эҳтимолдан йироқ эмас. Таълим, бошқа нарсалар қатори, инсоннинг инновацион салоҳиятини белгилайди ва қанчалик баланд бўлса, унинг янгиликларни яратиш ва ўзлаштиришга тайёрлиги шунча юқори бўлади. Худди шу тарзда, маълум бир минтақанинг миллий бозорда рақобатбардошлиги минтақада яшовчи меҳнатга лаёқатли аҳолининг таълим даражаси ва сифатига боғлиқ. Худди шундай, мамлакатнинг халқаро бозорда рақобатбардошлиги ҳам фуқароларнинг таълим даражаси ва сифатига боғлиқ» [6].

Ю.А. Захаров, В.А. Москиновларнинг фикрига кўра, «Маълумки, таълим сифатига таъсир қилувчи омиллар жуда кўп. Уларга қуйидагиларни киритиш мумкин: олий таълим муассасаларини бошқариш тизими, абитуриентларнинг тайёргарлик даражаси ва уларни танлашни ташкил этиш, таълим дастурларининг мазмуни, профессор-ўқитувчилар таркибининг малакаси ва мотивацияси, ўқув жараёнини ташкил этиш, ўқитиш технологиялари, ўқув жараёнининг моддий-техник таъминоти, ўқув ишлари, эҳтиёжларни ҳисобга олган ҳолда битирган мутахассисларда меҳнат бозори ва иш берувчилар билан муносабатларни ташкил этиш, ўқув жараёни ва унинг натижаларини назорат қилишни ташкил этиш» [7].

Таъкидлаш жоизки, мутахассис олим таълимнинг сифатига эришишда муҳим аҳамият касб этидиган омиллар сирасига олий таълим муассасаларини бошқариш тизимини ҳам назарда тутган бўлса-да, таҳлиллар ва тадқиқотлар натижаси таълимнинг сифатига эришишда нафақат мукаммал бошқарув, балки таълимни ташкил этишга оид қонунчилик ижроси назорати эътибордан четда қолгандек кўринади. Шу боис, сифатли таълимни ташкил этувчи омиллар сирасига таълимни ташкил этишга оид қонунчилик ижросини назорат қилишни ҳам назарда тутиш мақсадга мувофиқ.

М.Воскобойникова, Н.Пугачева, И.Чепурышкиннинг қайд этишича, «Бугунги кунда таълим жамиятнинг барқарор ривожланиши, рақобатбардошлиги ва давлатнинг миллий ҳавфсизлигини таъминлашнинг муҳим омилларидан биридир» [8].

Хорижий мамлакатларда билим олиш ҳуқуқи конституциявий даражада мустаҳкамланган. Жумладан, буни қуйидагиларда кузатиш мумкин:

Италия Конституциясининг 34-моддасига кўра, таълим ҳамма учун очик. Энг қамқов саккиз йиллик бошланғич таълим мажбурий ва бепул. 33-моддада эса санъат ва илм-фан бепул ва уларнинг таълимоти бепул деб белгилаб қўйилган [9].

Испания Конституциясининг 27-моддасига кўра, ҳар бир инсон таълим олиш ҳуқуқига эга. Бошланғич таълим мажбурий ва бепул [10].

Франция Конституциясининг пребуласига кўра, давлат болаларга таълим, касб ва маданият олиш учун миллатлар тенг имконият яратиб беришни кафолатлайди. Барча даражаларида эркин ва дунёвий таълимни ташкил этиш давлат вазифасидир [10].

Португалия Конституциясининг 74-моддасига кўра, ҳар бир инсон ўрганиш ҳуқуқига эга. Таълим сиёсатини олиб бориш орқали давлат бошланғич таълимни мажбурий ва бепул таъминлашга мажбурдир. Университетларнинг автономияси қонун билан белгиланган тартибда эътироф этилади.

Швеция Конституциясига кўра, умумтаълим мактабларида ўқиган барча болалар умумтаълим мактабида бепул таълим олиш ҳуқуқига эга. Ота-оналар олий маълумотли бўлишга даъват этилади.

Қозоғистон Конституциясининг 30-моддасига кўра, фуқароларга давлат мактабларида бепул ўрта таълим кафолатланади. Ўрта таълим талаб қилинади [11].

Афғонистон Конституциясининг 43-моддасига кўра, давлат давлат таълим муассасаларида бепул таълимни, ўз навбатида, олий таълимни таъминлайди [12].

Греция Конституциясининг 16-моддасига кўра, санъат ва илм-фан, тадқиқот ва ўқитиш бепул. Уларнинг ривожланиши ва тарқалиши давлатнинг мажбуриятидир. Илмий эркинликлар ва ўқитиш эркинлиги Конституцияга бўйсунтириш вазифасидан озод этилмайди [13].

Айрим давлатларда билим олиш ҳуқуқи шахснинг ҳуқуқий мақомининг хусусиятларига қараб белгиланади. Мисол учун, Куба Конституциясининг 50-моддасига кўра, ҳар бир инсон таълим олиш ҳуқуқига эга. Бу ҳуқуқ бепул мактаблар, ярим интернатлар ва интернатларнинг кенг тармоғи ва барча турдаги ва барча таълим даражаларида стипендия бериш, шунингдек ҳар бир болага ва ёшга оила аъзоларининг молиявий аҳволидан қатъий назар бепул таълим материаллари билан кафолатланади. Вояга етмаганлар ва аёллар бу ҳуқуқдан кафолатланган ҳолда фойдаланадилар [14].

Айрим давлатларда билим олиш ҳуқуқи аниқ соҳа даражасида белгилаб ўтилган. Масалан, Швейцария Конституциясининг 68-моддасига кўра, иттифоқ спортни, айниқса, спорт таълимини рағбатлантиради. У спорт мактабини бошқаради. У ёшлар спорти бўйича низомларни чиқариши ва мактабларда спорт билан шуғулланиши мажбурий таълим бериши мумкин [10].

Куба Конституциясининг 51-моддасига кўра, ҳар бир инсон жисмоний тарбия, спорт ва ўйин-кулги ҳуқуқига эга. Ушбу ҳуқуқдан фойдаланиш миллий таълим тизимининг жисмоний тарбия ва спорт таълимининг ўқув дастурларига ва уларнинг амалий машғулотларига, таълимни кенг тарқатишда ва оммавий спортни тарғиб қилувчи ва ўйин-кулгиларни ташкил этишга ёрдам берадиган кишиларга маблағ билан таъминлаш билан кафолатланади [10].

Айрим давлатларда конституциявий даражадаги таълимга бўлган ҳуқуқ айрим тоифадаги фуқароларга – иқтидорли болалар, камбағалларга, ногиронларга берилган махсус қоидалар белгиланишини кузатиш мумкин. Жумладан, Греция Конституциясининг 16-моддасига кўра, давлат ёрдамга муҳтож бўлганларга ёки ўз қобилиятларига мувофиқ алоҳида ҳимояга эга бўлган ўқувчиларга ёрдам беради [15].

Италия Конституциясининг 34-моддасига кўра, тажрибали ва муносиб талабалар, ҳатто маблағ билан таъминланмаган бўлсалар ҳам, энг юқори даражадаги таълимга ўтиш ҳуқуқига эга. Республика бу ҳақни стипендия, оилавий нафақа ва бошқа турдаги ёрдамларни тўлаш йўли билан таъминлайди, бу эса рақобат орқали таъминланиши керак [14].

Вьетнам Конституциясининг 59-моддасига кўра, давлат ва жамият иқтидорли талабаларга ўзларининг қобилиятларини ривожлантиришлари мумкин бўлган бундай шароитларни яратади. Давлат ва жамият ногирон болаларга уларнинг имкониятларига мос келадиган умумий таълим олиш учун зарур шароит яратади [14].

Юқорида таълим олиш ҳуқуқига оид хорижий давлатларнинг Конституцияларида ўрнатилган нормаларнинг таҳлилидан шу нарса маълумки, асосий эътибор таълим олиш, олий маълумотли бўлиш орқали жамият ривожига ҳисса қўшадиган, ўз касбининг ҳақиқий фидойиси бўлган, рақобатбардош ва халқаро стандартларга жавоб берадиган кадрларни кўпайтиришга йўналтирилган.

Ҳозирги кунда республикамизда олиб борилаётган таълим соҳасидаги ислохотларда фуқароларни таълим олишга бўлган ҳуқуқларини янада кенгайтириш, олий таълим квоталарини кўпайтириш, олий маълумотли фуқароларимиз сонини йилдан йилга босқичма-босқич ошириб боришга алоҳида эътибор қаратилган.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 41-моддасида ҳар ким билим олиш ҳуқуқига эга эканлиги белгиланган бўлиб, мазкур конституциявий қоида таълим (олий таълим) йўналиши бўйича қабул қилинаётган барча норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг асоси ҳисобланади.

О.Т.Хусановнинг фикрича, «Билим инсонни юксак даражага кўтарибгина қолмасдан, у яшаётган мамлакатни ҳам юксалтиради. Жаҳон тажрибаси ҳам фақат билим орқалигини кўплаб муаммоларни ҳал қилиш мумкинлигини кўрсатади. Билимли кишиларнинг қобилияти ва ютуқлари билан кўп мамлакатлар ривожланмоқда. Шунинг учун ҳар бир узоқни кўзловчи мамлакат ўз фуқароларининг билимли бўлишидан манфаатдор ва шу йўлда ҳаракат қилади» [16].

Мазкур фикрни қўллаб-қувватлаган ҳолда таъкидлаш лозимки, ҳар қандай давлат ривожланиш стратегиясини белгилашда таълимни четлаб ўта олмайди. Таълимга эътиборни кучайтириш орқали инновацион фикрлаши билан дунё рақобат бозорига кира оладиган, мамлакат равнақиға ўзининг муносиб ҳиссасини кўша оладиган кадрларни тайёрлашга эришилади.

Хорижий мамлакатларда таълим тўғрисидаги қонунчилик ижросини назорат қилиш турли босқич ва шаклларда амалга оширилиши бугунги кунда самарали механизм сифатида эътироф этилган. Хусусан, таълим тўғрисидаги қонунчилик ижросини таъминлаш ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ўрнига махсус ваколатли органлар томонидан амалга оширилиши белгиланган.

Таълим тўғрисидаги қонунчилик ижроси таълимга оид қонун ҳужжатларида белгиланган нормалар ижросига эмас, балки олий таълим муассасаси томонидан халқаро рейтинг ва индекслар бўйича эришилган натижалардан келиб чиққан ҳолда баҳоланмоқда. Айни вақтда, хорижий амалиёт шунки кўрсатадики, таълимга оид қонунчилик ижросини ўрганиш текшириш шаклида эмас, балки мониторинг ва баҳолаш шаклларида амалга оширилиши механизми йўлга қўйилган.

Қозоғистонда университетлар фаолиятини давлат сифатини назорат қилиш тизими учта таркибий қисмдан иборат:

- 1) ўқув жараёни шартлари (лицензиялаш);
- 2) унинг мазмуни (сертификатлаш);
- 3) натижалар (аккредитация).

Қозоғистон Республикаси қонунчилигида учта процедура ҳам Таълим вазирлиги томонидан амалга оширилади. Вазирликнинг Давлат инспекцияси бўлими аттестация ва аккредитацияни ўтказди, таълим сифати устидан назорат самарадорлигини ошириш билан шуғулланади. Таълим сифатини баҳолаш миллий тизимини жорий этиш режалаштирилган бўлиб, унда самарали илмий асосланган фойдаланишга йўналтирилган таълим сифатини баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичларини белгилайди. Ушбу тизим лицензиялаш, аттестация, аккредитация ва таълим рейтингини ўтказиш тартибини ўзи ичига қамраб олган бўлиб, таълим сифатини кафолатлашнинг яхлит ва самарали механизмининг шакллантиришга қаратилган [17].

Латвияда университет аккредитациясидан ўтган тақдирда, аккредитация тўғрисида қарор Кенгаш томонидан қабул қилинади. Назорат олий маълумот олишни ва ўқув дастурларини аккредитация қилиш билан амалга оширилади. Таълим ва фан вазирлиги томонидан тузилган комиссия барчасини мувофиқлаштириш орқали университетлар сифатини баҳолаш бўйича фаолият йўналишлари билан шуғулланади. Махсус ташкилот тузилган бўлиб, бу Олий таълим сифатини баҳолаш маркази (ОТСБМ) деб номланади ва Таълим ва фан вазирлиги билан имзоланган шартнома асосида фаолият юритади [18].

Молдова Республикасида университетларни аккредитация қилиш 1997 йилдан буён амалга оширилиб келинмоқда. Аккредитация таълим вазирлигининг ваколати доирасида амалга оширилади [19].

Таълим тизими ривожланган мамлакатлар учун асосий кўрсаткичлар сифатида аҳоли таълимга қамрови, таълимга сарфланадиган умумий харажатлар даражаси, таълимнинг сифати юқорилиги олиниши мумкин.

Олий таълим муассасаларида қонунлар ижросини назорат қилиш прокуратура органларининг назорат функциясига киради. Бу борада прокуратура органларининг олий таълим соҳасига оид қонунчилик ижросини назорат қилиш бўйича алоҳида йўналиши мавжуд эмас. Айрим хорижий мамлакатлар қонунчилигида ҳам олий таълим муассасаларида қонунчилик ижроси устидан назорат прокурор назорати доирасида амалга оширилади.

Хорижий мамлакатларда таълим тўғрисидаги қонунчилик, таълим тўғрисидаги қонунчилик ижросини назорат қилиш ва таъминлаш борасида тадқиқ этилган маълумотлар таълимнинг сифати ва самарадорлигини оширишга қаратилган бир қатор илмий-назарий ҳулосаларга келишга хизмат қилади. Жумладан:

биринчидан, хорижий мамлакатларда таълим тўғрисидаги қонунчиликда умумийлик мавжуд бўлиб, олий таълим муассасаларида қонунчилик ижроси устидан назорат таълимнинг сифатини баҳолашни назарда тутган ҳолда махсус ваколатли органнинг алоҳида таркибий бўлинмаси (таълим сифатини назорат қилиш бошқармаси), бевосита ҳукумат таркибидаги ташкилот (Таълим сифатини назорат қилиш департаменти), нодавлат нотижорат ташкилот (мустақил баҳолаш ассоциациялари) ёки халқаро баҳолаш ташкилотлари томонидан амалга оширилади;

иккинчидан, таълим тўғрисидаги қонунчилик ижроси олий таълим муассасаси таъсис ҳужжатида кўрсатилган мақсадларга қай даражада эришганлиги ёки халқаро баҳолаш рейтингда эгаллаган ўрнига қараб, таълим сифати ва самарадорлик ҳолатини ўрганиш орқали аниқланади;

учинчидан, таълим тўғрисидаги қонунчилик ижросини назорат қилиш таълимнинг сифатини баҳолаш ва мониторинг қилиш, таълимнинг самарадорлигини ўрганиш ички (аттестация ва аккредитация органлари) ва ташқи (халқаро баҳолаш ташкилотлари) шаклларда амалга оширилади;

тўртинчидан, олий таълимнинг сифати ва самарадорлигига жиддий зиён етказувчи омиллар прокурор назорати орқали бартараф этилади;

бешинчидан, олий таълим муассасаларида таълимнинг сифати ва самарадорлиги улар томонидан таъсис ҳужжатида белгиланган мақсадларга эришиш даражасига қараб баҳоланади, шундай мақсадларга эришишга тўсиқ бўлган қонун бузилишлар ва коррупция даражасини ўрганиш прокурор назорати орқали таъминланади;

олтинчидан, миллий олий таълим муассасаларида сифатли таълимни ташкил этиш устидан махсус ваколатли органнинг доимий назорати йўлга қўйилган бўлиб, қонун бузилишига имкон берадиган сабаблар олдиндан ўрганиб борилади ва қонун бузилишига йўл қўймайдиган механизм амалда бўлади, бунда прокурор назорати асосий эътиборни профилактик усул ва воситалардан фойдаланишга қаратилади;

еттинчидан, олий таълим муассасалари хусусийлаштирилганлиги, миллий олий таълим муассасалари молия мустақиллиги махсус давлат назоратига эҳтиёж қолдирмайди, олий таълим муассасалари тижоратчи ташкилот мақомига ўтган бўлса-да, қонунларнинг ижро этилиши устидан назорат қилиш ва коррупцияни олдини олиш нуктаи назаридан прокурор назорати объекти доирасида қолади.

Олий таълим муассасаларида қонунчилик ижроси устидан назоратни амалга ошириш борасида хорижий амалиёт таҳлили шуни кўрсатадики, сифатли таълим беришни ташкил этиш, таълимни амалга ошириш методикаси, таълимни амалга оширишнинг методик, моддий ва норматив таъминоти бевосита олий таълим муассасаси зиммасида бўлиб, самарадорликни баҳолаш махсус ваколатли органлар, халқаро таълим ташкилотлари ва хусусий баҳолаш агентликлари томонидан амалга оширилади.

Таҳлиллар натижаси шуни кўрсатадики, олий таълим муассасаларининг босқичма-босқич молиявий ва академик мустақилликка эришиб бориши, шунингдек хусусий ёки давлат-хусусий шерикликдаги олий таълим муассасалари сони ортиб бориши келгусида олий

таълим муассасалари давлат муассасасидан нодавлат тижоратчи ташкилотга айланиши, пировард натижа махсус ваколатли орган назорати остидан чиқиб кетишига олиб келса-да, қонунларнинг ижро этилиши устидан назорат қилиш ва коррупцияга қарши курашиш прокурор назорати доирасида қолади.

Таъкидлаш жоизки, олий таълим муассасаларида қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини ташкил этишда асосий эътибор олий таълим сифати ва самарадорлигини оширишга қаратилиши мақсадга мувофиқ. Бугунги кунга келиб, мамлакатимизда олий таълим муассасаларида қонунчилик ижроси устидан назоратни амалга ошириш борасида илғор халқаро тажриба ва амалиёт ўрганилиши, бу борада халқаро ҳамкорлик кенг йўлга қўйилиши олий таълим муассасаларида қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини такомиллаштиришни тақозо этади. Бу эса олий таълим соҳасида рақобатбардош, Ватанпарвар, ўз касбининг ҳақиқий фидойиси бўлган, замонавий билимларни пухта ўзлаштирган янги авлод кадрларни тарбиялашга хизмат қилади.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. <http://zakon-ob-obrazovanii.ru/#>
2. https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30118747#pos=2466;-11
3. http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=7468
4. Сенашенко В, Ткач Г. Болонский процесс и качество образования (Senashenko V., Tkach G. The Bologna process and the quality of education) // <http://bp.unn.ru/docs/doc%2030.pdf>.
5. Маркина Е.Г. Система социальной поддержки студентов как компонент корпоративной культуры вуза /Общественные науки. Социология, № 4, 2007 (Markina E. G. The system of social support of students as a component of the corporate culture of the university /Social Sciences. Sociology, No. 4, 2007) // <https://cyberleninka.ru/article/n/sistema-sotsialnoy-podderzhki-studentov-kak-komponent-korporativnoy-kultury-vuza/viewer>.
6. Белоцерковский А.В. О «Качестве» и «Количестве» образования / Экономика образования, № 3, 2011 (Belotserkovsky A.V. On the "Quality" and "Quantity" of education / Economics of Education, No. 3, 2011) // <https://cyberleninka.ru/article/n/o-kachestve-i-kolichestve-obrazovaniya/viewer>.
7. Захаров Ю.А, Москинов В.А. Основные пути повышения качества высшего образования (Zakharov Yu. A., Moskinov V. A. The main ways to improve the quality of higher education) // <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-puti-povysheniya-vysshego-obrazovaniya/viewer>.
8. Воскобойникова М, Пугачева Н, Чепурышкин И. Качество образования как фактор конкурентоспособности вуза/ Высшее образование в России, № 5, 2008 (Voskoboynikova M, Pugacheva N, Chepuryshkin I. Quality of education as a factor of competitiveness of the university/ Higher education in Russia, No. 5, 2008) // <https://cyberleninka.ru/article/n/kachestvo-obrazovaniya-kak-faktor-konkurentosposobnosti>.
9. <https://legalns.com>
10. Шадрин В.М. Зарубежный опыт конституционно-правового регулирования права на образование // Правопорядок: история, теория, практика. 2014. №1 (2) (Shadrin V. M. Foreign experience of constitutional and legal regulation of the right to education / / Law and Order: history, theory, practice. 2014. №1 (2)) // <https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnyy-opyt-konstitutsionno-pravovogo-regulirovaniya-prava-na-obrazovanie/viewer>.
11. akorda.kz/ru/official_documents/constitution
12. <http://www.afghanembassy.com.pl/afg/images/pliki/TheConstitution.pdf>
13. <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/gr/gr220en.pdf>
14. <https://legalns.com/компетентные-юристы/правовая-библиотека/конституции-стран-мира>
15. <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/gr/gr220en.pdf>

16. Husanov O.T. Konstitutsiyaviy huquq. Darslik. – Toshkent: Adolat, 2013. – Б. 178.(Husanov A.T. Constitutional law. The textbook. - Tashkent: Justice, 2013. – page 178)
17. Системы оценки качества образования в странах СНГ и Балтии / Материалы междунар. научно-практич. конфер. по проблемам развития и интеграции систем оценки качества высшего профессионального образования в странах СНГ и Балтии (Москва,2003) // Вестник высшей школы «Alma mater». – 2004. - № 1. (Systems for assessing the quality of education in the CIS and Baltic countries / Proceedings of the International scientific and Practical Conference. on the problems of development and integration of systems for assessing the quality of higher professional education in the CIS and Baltic countries (Moscow, 2003) // Bulletin of the Higher School "Alma mater". – 2004. - № 1.)
18. Мотова Г. Системы оценки качества образования в странах СНГ и Балтии //Вестник высшей школы «Alma mater». 2004. № 1. – С. 38. (Motova G. Systems for assessing the quality of education in the CIS and Baltic countries //Bulletin of the higher school "Alma mater". 2004. No. 1 – - p. 38.)
19. Ротару М.Е. Состояние системы высшего образования, академической оценки и государственной аккредитации вузов Республики Молдова / Системы оценки качества образования в странах СНГ и Балтии. - М., 2003. – С. 66. (Rotaru M. E. The state of the system of higher education, academic assessment and state accreditation of higher education institutions of the Republic of Moldova / Systems for assessing the quality of education in the CIS and Baltic countries. - M., 2003. - p. 66.)

**ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР
ЖУРНАЛИ**
6 ЖИЛД, 3 СОН

**ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ
ИССЛЕДОВАНИЙ**
ТОМ 6, НОМЕР 3

**JOURNAL OF LAW
RESEARCH**
VOLUME 6, ISSUE 3

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000